

Bolesław Sprengel*

Przeciwdziałanie przestępczości w szkołach, placówkach oświatowych (wybrane zagadnienia)

Streszczenie: W polskich szkołach realizowane są różne programy prewencyjne. Programy te są realizowane przez władze oświatowe, policje, samorządy i organizacje społeczne. Program „Razem bezpieczniej” jest realizowany od 2007 r. niezależnie od rządu. Inne są zmieniane.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, bezpieczeństwo dzieci, bezpieczeństwo publiczne.

Preventing crime in the schools educational institutions (selected issues)

Summary: In the polish schools' are realizations some prevention programs. This programs are realizations police, educational government, local government, community service organizations. Programs “Together safe” are realizations form 2007 year, another's are change by the next governments.

Key words: safety, safety of children, public safety.

Według Janusza Ziarko, bezpieczeństwo uczniów jest problemem wszystkich polskich szkół¹. W literaturze naukowej wskazuje się na eskalację agresji i przemocy w polskich placówkach szkolnych wszystkich trzech poziomów². Donoszą o tym także media. Niepokoją się tym zjawiskiem rodzice i nauczyciele. Fizyczna agresja szkolna najczęściej polega na pobiciach, bójkach, pluciu, niszczeniu cudzego mienia oraz wymuszaniu pieniędzy. Agresja słowna polega na groźbach, straszeniu, przezywaniu, wyśmiewaniu i ośmieszaniu. Z kolei agresja niewerbalna była artykułowana w postaci wygrażania, pokazywania nieprzyzwoitych gestów,

* Dr hab. Bolesław Sprengel, Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy.

¹ J. Ziarko, *Zarządzanie wiedzą o zagrożeniach i bezpieczeństwie uczniów w rozwijaniu szkolnych systemów bezpieczeństwa*, Kraków 2011, s. 17.

² Wśród wielu opracowań poświęconych tej problematyce można wskazać m.in. na opracowanie E. Streczek-Czermiawska, I. Dziubek (red.), *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w koncepcji secured by design*, Kalisz 2008.

chowaniu rzeczy i wykluczeniu ucznia z grupy. Wśród przyczyn takich zachowań wskazuje się na słabo rozwiniętą samokontrolę emocji, przemoc domową, zażywanie narkotyków i picie alkoholu. Ponadto brak reguł zachowania w relacjach z osobami najbliższymi³. Mniej uwagi zwraca się na zagrożenia zewnętrzne szkół i placówek oświatowych ze strony wandalii, złodziei i włamywaczy. W praktyce konieczne jest uwzględnianie zarówno zagrożeń zewnętrznych i wewnętrznych⁴. Czasem tych zagrożeń nie da się rozdzielić, ponieważ w przedszkolach kradzieży dopuszczają się pracownicy i osoby odbierające dzieci⁵. Wreszcie szkoła może być uciążliwym sąsiadem dla otoczenia.

Według danych Komendy Głównej Policji, nieletni w latach 1999–2006 r. popełnili następującą liczbę przestępstw: w 1999 r. – 70 245, w 2000 r. – 76 442, w 2001 r. – 69 366, w 2002 r. – 63 317, w 2003 r. – 63 239, w 2004 r. – 70 107, w 2005 r. – 71 482, w 2006 r. – 77 715, w 2012 r. – 94 186.

Z danych Biura Wywiadu Kryminalnego Komendy Głównej Policji wynika, że w 2011 r. do różnego rodzaju szkół uczęszczało 50 371 (98,4%) ujawnionych nieletnich sprawców czynów karalnych. Natomiast na terenie placówek oświatowych i wychowawczych stwierdzono ogółem 31 596 przestępstw, w tym na terenie szkół podstawowych i gimnazjów – 28 019 przestępstw, szkół średnich i zawodowych – 2 043 przestępstwa, internatów i burs szkolnych – 1 534 przestępstwa.

Najczęściej były to rozboje, kradzieże i wymuszenia rozbójnicze, których odnotowano 8 216. Kradzieży było 3 672, spowodowanie uszczerbku na zdrowiu – 2 846, przestępstw przeciwko funkcjonariuszowi publicznemu, czyli głównie przeciwko nauczycielowi, wychowawcy lub pedagogowi – 2 516, bójek i pobic – 1 742, kradzieży z włamaniem – 957, zgwałceń – 23⁶.

W poszczególnych typach placówek dane te w świetle statystyki policyjnej przedstawiają się następująco⁷:

Wybrane kategorie przestępstw	Szkoły podstawowe i gimnazja		Szkoły średnie i zawodowe		Internaty i bursy szkolne	
	2010 r.	2011 r.	2010 r.	2011 r.	2010 r.	2011 r.
Ogółem przestępstw stwierdzonych	26 197	28 019	2 486	2 043	1 610	1 534

³ T. Łachacz, *Działania i programy realizowane w placówkach oświatowych w Szczytnie w zakresie przeciwdziałania agresji i przemocy*, „Przegląd Policyjny” 2012, nr 2 (106), s. 196–197.

⁴ U. Błaszczynska, *System bezpieczeństwa obiektu w walce z intruzami*, [w:] E. Steczek-Czerniawska (red.), *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w koncepcji secured by design*, Kalisz 2008, s. 146.

⁵ Tamże, s. 151.

⁶ Informacja dotycząca stanu zagrożenia przestępczością na terenie placówek oświatowych i wychowawczych (szkół podstawowych i gimnazjów, szkół średnich i zawodowych, internatów i burs szkolnych) w 2011 roku, Biuro Prewencji Komendy Głównej Policji, Warszawa 2012.

⁷ Informacja dotycząca stanu zagrożenia przestępczością na terenie placówek oświatowych i wychowawczych (szkół podstawowych i gimnazjów, szkół średnich i zawodowych, internatów i burs szkolnych) w 2011 roku, Biuro Prewencji Komendy Głównej Policji, Warszawa 2012, s. 4.

Wybrane kategorie przestępstw	Szkoły podstawowe i gimnazja		Szkoły średnie i zawodowe		Internaty i bursy szkolne	
	2010 r.	2011 r.	2010 r.	2011 r.	2010 r.	2011 r.
Przestępstwa kryminalne, w tym:	25 780	27 687	2 295	1 949	1 520	1 505
Uszczerbek na zdrowiu	2 953	2 613	135	115	97	118
Udział w bóje lub pobiciu	1 307	1 503	80	42	42	197
Zgwałcenie	20	14	6	1	8	8
Kradzież rzeczy cudzej	2 778	2 664	945	801	218	207
Kradzież z włamaniem	815	785	149	111	82	61
Rozbój, kradzież i wymuszenie rozbójnicze	6 221	7 577	125	103	237	336
Narkotykowe	520	669	195	247	276	109
Przeciwko funkcjonariuszowi publicznemu	2 810	2 342	89	87	126	87

Z powyższych danych wynika, że najwięcej tego typu przypadków stwierdzono w szkołach podstawowych i gimnazjach. W 2011 r. odsetek ten wynosił aż 88,7%.

Zachowania antyspołeczne wywołują u innych zaniepokojenie, poczucie zagrożenia, obniżają jakość życia, czynią mniej przyjazną i mniej bezpieczną przestrzeń szkoły, jej najbliższe otoczenie oraz drogę do i ze szkoły. Według badań *British Crime Survey* zachowania antyspołeczne można podzielić na cztery grupy polegające na:

- sprzecznym z oczekiwanymi standardami wykorzystaniu przestrzeni publicznej,
- naruszaniu społecznego lub osobistego komfortu,
- zachowaniach skierowanych przeciwko ludziom,
- fizycznym dewastowaniu przestrzeni publicznej⁸.

Niewłaściwe wykorzystanie przestrzeni publicznej może polegać na zażywaniu alkoholu lub narkotyków lub handlu tymi ostatnimi przez dilerów i narkomanów. Ponadto na niestosownym i gorszącym zachowaniu seksualnym i o podtekście seksualnym. Do tej grupy można zaliczyć niewłaściwe parkowanie pojazdów (np. na trawnikach, utrudniające zaparkowanie lub wyjazd innym, niszczenie karoserii innych pojazdów nieuważnym otwieraniem drzwi, przekraczanie dopuszczalnej prędkości, ściganie się, także rowerami).

Osobisty lub społeczny komfort ogranicza hałas dochodzący zwłaszcza z boisk. Do tej grupy zalicza się bójki, chuligaństwo, przeklinanie i głośne śpiewanie. Szczególnie dokuczliwe są piosenki zawierające nieprzyzwoite słowa. Komfort

⁸ Za: K. Łojek, *Metodyka...*, dz.cyt., s. 39.

osobisty ograniczają różne swawole. Rzucanie kamieniami, polewanie w Wielkanoc osób obcych, wspinanie się na ogrodzenia, budynki, słupy, drzewa itp.

Do zachowań antyspołecznych skierowanych przeciwko ludziom (uczniom i nauczycielom) zalicza się pogróżki, natrętne obserwowanie, ubliżanie słowne lub w sposób niewerbalny. Nękanie telefonami.

Fizyczne niszczenie przestrzeni publicznej polega z reguły na umieszczaniu napisów i rysunków na ścianach szkoły, domów, na drzewach i parkanach. Do tej grupy zalicza się niszczenie ławek, zieleni szkolnej, tablic ogłoszeniowych, zaśmiecianie terenu szkoły, umieszczanie naklejek w miejscach, które nie są do tego przeznaczone.

Rozwiązywanie problemów wywoływanych zachowaniami antyspołecznymi rozpoczyna się od gromadzeniu informacji o ich rodzaju, oraz geograficznym i czasowym ich występowaniu. Następnie na ustalaniu ich źródeł. Dopiero wtedy podejmuje się działania w celu ich rozwiązania. Następnie przechodzi się do ustalenia potrzeb w zakresie zabezpieczenia fizycznego, technicznego, wskazania firmy ochrony oraz zaplanowania organizacji i konserwacji systemów alarmowych.

Istotnych danych mogą dostarczyć dane statystyczne, ankiety, dokumentacja fotograficzna i plany. Z Policji można otrzymać informacje o interwencjach, alarmach, ujętych sprawcach, ukaranych mandatami karnymi⁹. Uciążliwymi sąsiadami dla szkoły mogą być sklepy spożywczo-monopolowe (w zależności od czasu ich otwarcia), pustostany, ruiny, ogródki działkowe, tereny dziko zarosnięte. W analizie konieczne jest uwzględnienie ilości obiektów wchodzących w skład szkoły, ich kubatury, przejść między nimi, klatek schodowych, wyjść ewakuacyjnych. Należy ustalić istniejące na terenie szkoły czarne punkty, wymagające szczególnej ochrony¹⁰. Odrębnej analizy wymaga zabezpieczenie miejsc i pomieszczeń szczególnie zagrożonych, np. pracowni komputerowych, kancelarii, archiwów, stan ogrodzenia, jego wysokość, stan techniczny bram i furtek, oświetlenie, widoczność oraz dotychczasowy system zabezpieczeń, okratowanie okien¹¹. System techniczny może obejmować urządzenia służące do wykrywania napadów i włamań, telewizji przemysłowej, kontroli dostępu, sygnalizacji pożarowej. Skuteczna ochrona obiektów szkolnych wymaga ustalenia rzeczywistego charakteru zagrożeń¹². Lech Kudła proponuje wprowadzenie identyfikatorów z nazwiskami i ewidencję osób wchodzących do szkoły¹³. Natomiast zdecydowanie

⁹ L. Kudła, *Bezpieczeństwo w szkole, a ustawowe zadania koncesjonowanych firm „ochrony osób i mienia”*, [w:] *Bezpieczeństwo dzieci...*, dz. cyt., s. 74–76.

¹⁰ Tamże, s. 75.

¹¹ U. Błaszczyńska, *System bezpieczeństwa...*, dz. cyt., s. 148–149. W Kaliszu w 80% szkół i przedszkoli parkany nie spełniały standardów. W 60% placówek nie zwracano uwagę na oświetlenie zewnętrzne

¹² J. Krawczyk, *Rola firm ochrony mienia w monitoringu szkolnym*, [w:] *Bezpieczeństwo dzieci...*, dz. cyt., s. 65–69; L. Kudła, *Bezpieczeństwo w szkole, a ustawowe zadania koncesjonowanych firm „ochrony osób i mienia”*, [w:] *Bezpieczeństwo dzieci...*, dz. cyt., s. 72.

¹³ Według Marcina Ankiela w 30% kaliskich szkół jest kontrola osób wchodzących do szkoły. M. Ankiel, *Zabezpieczenia mechaniczne oraz bezpieczeństwo i higiena pracy w koncepcji: secured by design (bezpiecznej przestrzeni)*, [w:] *Bezpieczeństwo dzieci...*, dz. cyt., s. 81.

przeciwny jest wykorzystywanie uczniów do pełnienia obowiązków strażników szkolnych¹⁴. Na końcu przeprowadza ewaluację efektów.

Jednym z rozwiązań są posterunki szkolne straży miejskich. W Kaliszu w tym celu w 2005 r. utworzono Referat Profilaktyki i Posterunków Szkolnych, składający się z 11 strażników pełniących służbę w 13 posterunkach szkolnych oraz w patrolu zmotoryzowanym nadzorującym placówki oświatowe niemające stałych posterunków. W szkołach objętych posterunkami zamontowano monitoring wizyjny składający się z kamer zainstalowanych w szatniach, na boisku i na korytarzach oraz przed wejściem do szkoły. Zamontowano także atrapy kamer¹⁵.

W krajach zachodnich dostrzegano ścisły związek układu architektonicznego szkoły z bezpieczeństwem uczniów do niej uczęszczających. Nadmierne zagęszczenie w szkole sprzyja wypadkom, wzrostowi agresji. Obecnie także dostrzega się wpływ umieszczania szkół o różnych poziomach w tych samych obiektach na poziom bezpieczeństwa, depersonalizacji i istnienie tzw. fali. Ułatwia to m.in. handel narkotykami¹⁶.

Na bezpieczeństwo szkoły wpływ ma jej położenie, charakter zabudowy i wykorzystania okolicy, w której się znajduje, rodzaj i stan prowadzących do niej dróg, ich oznakowanie w okolicy szkoły, płoty, bramy, furty, oświetlenie, zieleń, boiska, parkingi i inne objekty. W parkach mogą przebywać ekshibicjoniści, pijacy, narkomani i osoby wyłudzające od uczniów pieniądze. Tam mogą werbować uczniów do sekt. Podobne zagrożenia mogą stanowić okoliczne stadiony, gdzie mogą przebywać chuligani. Jerzy Wypych uważa, że: „ograniczenie się do zabezpieczenia przestrzeni szkolnej nie przyniesie zadawalających efektów. Konieczne jest prawidłowe, kompleksowe podejście do projektowania przestrzeni miejskiej”¹⁷.

Samo otoczenie szkoły może mieć różny wpływ na stan bezpieczeństwa. Mieszkańcy znajdujących się w pobliżu budynków mieszkalnych mogą wchodzić na teren szkoły, obniżając poczucie bezpieczeństwa, ale jednocześnie ci sami mieszkańcy sprawują kontrolę społeczną nad terenem szkoły, kiedy zajęcia się kończą. Zagrożenia dla szkół stanowią targowiska, powodując wzrost ruchu drogowego, trudności z utrzymaniem czystości. W celu poprawy bezpieczeństwa ruchu drogowego w pobliżu szkół prowadzi się działania wymuszające na kierowcach ograniczenie prędkości, wyeliminowanie ruchu tranzytowego, polepszenie kontaktu wzrokowego pieszych z kierowcami, powiększenie obszaru przewidzianego do ruchu pieszych. Cele te można osiągnąć poprzez stosowanie środków technicznych służących do zwężenia pasa ruchu, esowania osi jezdni, pionowe i poziome oznakowanie drogi, fakturę i kolor nawierzchni, progi

¹⁴ L. Kudła, *Bezpieczeństwo w szkole...*, dz. cyt., s. 75.

¹⁵ M. Konieczny, *Posterunki szkolne straży miejskiej Kalisza a monitoring wizyjny w szkołach*, [w:] E. Steczek-Czerniawska, I. Dziubek (red.), *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w koncepcji secured by design*, Kalisz 2008.

¹⁶ L. Kudła, *Bezpieczeństwo w szkole...*, dz. cyt., s. 75.

¹⁷ J. Wypych, *Bezpieczeństwo przestrzeni miejskiej w nawiązaniu do tradycji miast lokacyjnych*, [w:] E. Steczek-Czerniawska, I. Dziubek (red.), *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w koncepcji secured by design*, Kalisz 2008, s. 115.

spowalaniające i rampy. Drugą grupę stanowią środki prawne przewidziane do ograniczenia prędkości, egzekwowania pierwszeństwa. Trzecia grupa to środki edukacyjne. W literaturze przedmiotu wskazuje się na najwyższe zagrożenie dzieci ze szkół podstawowych. Do środków fizycznych należy zaliczyć zatrudnienie tzw. strażników ruchu drogowego, odpowiedzialnych za przeprowadzanie dzieci przez ulicę. Wskazuje się także na stan utrzymania nawierzchni, np. zimą przez odśnieżanie chodników. Parkany powinny uniemożliwiać przedostawanie się osobom niepowołanym na teren szkoły, a dzieciom uciekanie z jej terenu. Jednocześnie powinny umożliwiać społeczną kontrolę terenu szkoły z zewnątrz¹⁸. W szkołach lepiej utrzymanych łatwiej skłonić uczniów do dbania o czystość. Równie ważne jest dobre oświetlenie i zgodne z przeznaczeniem wykorzystanie boiska¹⁹. Przeszkłone drzwi umożliwiają lepszą obserwację terenu²⁰.

Na stan bezpieczeństwa wpływa dostępność dróg ewakuacyjnych. Ogranicza je zabezpieczenie kluczy w zamkniętych pomieszczeniach, kontroluje dostęp do sprzętu takiego, jak stoły do tenisa, automaty z napojami, kwietniki²¹. Zagrożenie stanowiły także ostre krawędzie grzejników centralnego ogrzewania, śliskie podłogi, brak poręczy, brak oznakowania dróg ewakuacyjnych²². Ważne jest zabezpieczenie wjazdów, np. na dach oraz okien²³. Szczególnego zabezpieczenia wymagają sale, w których znajduje się drogi sprzęt, np. komputerowy²⁴. Ważne znaczenie dla bezpieczeństwa uczniów mają ćwiczenia ewakuacyjne²⁵.

Później zaczęto dostrzegać wpływ monitoringu wizyjnego. W latach dziewięćdziesiątych opinia publiczna była bombardowana informacjami o spadku liczby zdarzeń kryminalnych nawet o 67% w szkołach amerykańskich i brytyjskich, w których był monitoring wizyjny. Wskazywano na wzrost poczucia bezpieczeństwa i komfortu pracy nauczycieli. W 1999 r. w Stanach Zjednoczonych wydano instrukcję w sprawie efektywnego wykorzystania w szkołach monitoringu i wykrywaczy metali²⁶.

W 2003 r. w gimnazjum nr 7 w Białymstoku, do którego uczęszcza 700 uczniów, zainstalowano pierwszy monitoring szkolny w województwie m.in. w celu ograniczenia kradzieży w szatni. Problemem były także transakcje w ubikacjach i niebezpieczne zdarzenia przed wejściem do budynku szkoły. Koszty instalacji w części pokryli rodzice, a resztę dała szkoła. Dzięki temu udało się

¹⁸ B. Jaworska, *Bezpieczne otoczenie szkół częścią różnorodnych koncepcji bezpiecznej przestrzeni miast*, [w:] E. Steczek-Czerniawska, I. Dziubek (red.), *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w koncepcji secured by design*, Kalisz 2012, s. 41–43.

¹⁹ Tamże, s. 44.

²⁰ M. Ankiel, *Zabezpieczenie mechaniczne oraz bezpieczeństwo i higiena pracy w koncepcji: secured by designe (bezpiecznej przestrzeni)*, [w:] *Bezpieczeństwo dzieci...*, dz. cyt., s. 81.

²¹ Tamże, s. 82.

²² Tamże, s. 83–84.

²³ Tamże, s. 85.

²⁴ Tamże, s. 86.

²⁵ Tamże, s. 89.

²⁶ I. T. Dziubek, *Koncepcja secured...*, dz. cyt., s. 25–26

rozwiązać problem kradzieży²⁷. Uchwała Rady Ministrów z 3 września 2007 r. w sprawie rządowego programu wspierania w latach 2007–2009 organów prowadzących w zapewnieniu bezpieczeństwa warunków nauki, wychowania i opieki w publicznych szkołach i placówkach miała skłonić szkoły i samorząd do upowszechnienia montowania kamer w szkołach. Na ten cel przeznaczono ponad 100 mln zł. W 2007 r. tylko w Kaliszu ze środków tych skorzystało 17 szkół. Ogólny koszt monitoringu w tym mieście wyniósł wówczas 226.945,04 zł, z tego miasto wydało 60.745,04 zł, a wojewoda dołożył 166.200,00 zł. Szkoły korzystające z tego programu musiały przez co najmniej 30 dni przechowywać materiały z nagrań²⁸.

Zwraca się uwagę, że czasem dane z monitoringu mogą być jedynym materiałem dowodowym²⁹. W Kielcach obsługę monitoringu powierzono zatrudnionym w nim pracownikom i strażnikom miejskim z posterunków szkolnych³⁰.

Wprowadzenie monitoringu wymaga adaptacji terenu, np. krzewy i żywopłoty nie mogą przekraczać metra wysokości, a drzewa do wysokości 2 lub 2,2 m muszą być pozbawione gałęzi. Konieczna jest wizualna informacja o monitorowaniu terenu³¹. Monitoring musi być dostosowany do charakteru zagrożeń, a te nieco inaczej się kształtują w szkole podstawowej, w gimnazjum i w liceum. Kamery umieszczone przy wejściach do szkół mają rejestrować wszystkie osoby wchodzące i wychodzące. Do tego celu najlepiej nadają się kamery kolorowe, które dokładnie rejestrują obraz, ale wymagają lepszego oświetlenia³². Na korytarzach mają rejestrować najczęściej występujące tam przepychanki, pobicia i bójki. Kamery w słabo oświetlonych i niskich szatniach, gdzie najczęściej dochodzi do kradzieży, wymuszeń i aktów wandalizmu, muszą być wandaloodporne i z funkcją podczuwieni. Dodatkowo ochronę można wzmocnić kratami oddzielającymi poszczególne boksy, lepszym oświetleniem, kontrolą woźnego³³. Przedmiotem kontrowersji jest monitoring w szkolnych toaletach. Nawet tam, gdzie są montowane, nie mogą mieć podglądu do kabin. Lepszym rozwiązaniem jest wprowadzenie wspólnych toalet dla uczniów i nauczycieli³⁴. Kamery zewnętrzne powinny kontrolować także parkingi i być wyposażone w grzałki do rejestrowania obrazu w czasie opadów deszczu i śniegu. Umieszczone powinny być na wysokości około 5 metrów, aby

²⁷ *Woźny XXI wieku*, „Kurier Poranny” z 9 lutego 2004 r., s. 8.

²⁸ M. Konieczny, *Posterunki szkolne...*, dz. cyt., s. 101.

²⁹ L. Kudła, *Bezpieczeństwo w szkole...*, dz. cyt., s. 77; M. Konieczny, *Posterunki szkolne straży miejskiej Kalisza a monitoring wizyjny w szkołach*, [w:] E. Steczek-Czerniawska, I. Dziubek (red.), *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w koncepcji secured by design*, Kalisz 2018, s. 97.

³⁰ M. Konieczny, *Posterunki szkolne...*, dz. cyt., s. 100.

³¹ I. T. Dziubek, *Koncepcja secured...*, dz. cyt., s. 27; L. Kudła, *Bezpieczeństwo w szkole...*, dz. cyt., s. 77.

³² H. Gabryelczyk, *Kamery w walce z przestępstwem*, [w:] E. Steczek-Czerniawska, I. Dziubek (red.), *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w koncepcji by design*, Kalisz 2008, s. 58.

³³ D. Kobza, K. Mazurowska, *Monitoring szkół*, [w:] E. Steczek-Czerniawska, I. Dziubek (red.), *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w koncepcji secured by design*, Kalisz 2008, s. 51–52; M. Ankler, *Zabezpieczenia mechaniczne...*, dz. cyt., s. 87.

³⁴ D. Kobza, K. Mazurowska, *Monitoring szkół*, dz. cyt., s. 52–53.

nie były zniszczone. W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę, aby ich zasięg był zsynchronizowany z oświetleniem³⁵. Połączenie kamery z detekcją ruchu pozwala uchwycić sytuacje nietypowe³⁶. Dlatego np. dilerzy narkotykowi w celu odwrócenia uwagi od swojej działalności w innych miejscach wywołują bójki lub inne zdarzenia przykuwające uwagę osób obsługujących kamery³⁷. Dzielnik obrazu umożliwia równoległą obserwację obrazu z kilku kamer³⁸. Sugeruje się także wykorzystywanie atrap³⁹.

Obecnie zwraca się uwagę na możliwość poprawy stanu bezpieczeństwa dzięki zastosowaniu kontroli dostępu przy pomocy plastikowych kart identyfikacyjnych⁴⁰. Nowym w Polsce rozwiązaniem jest wynajmowanie prywatnych firm do obsługi szkolnego monitoringu.

Z badań przeprowadzonych w szkołach w pow. Kędzierzyn-Koźle wynika, że wśród uczniów szkół podstawowych z miasta 4% stanowiło grupę ryzyka, ze wsi – 1%,⁴¹. Wśród uczniów gimnazjów miejskich grupa ryzyka to aż 14%, gimnazjów wiejskich – 4%⁴². Wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych grupa ryzyka stanowi 6%⁴³.

Bezpieczeństwo uczniów na terenie placówek oświatowych jest regulowane wieloma aktami prawnymi. Nie można pominąć m.in. ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich i ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Przewidziane jest ono w ustawie o systemie oświaty z 1991 r. i w Konwencji o Prawach Dziecka. Ważną rolę odgrywa rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 31 grudnia 2002 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach⁴⁴. Ponadto należy wymienić rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Do przepisów wewnętrznych zaliczymy statuty szkół, wewnętrzne systemy oceniania, regulaminy rady rodziców, regulaminy rad pedagogicznych itp.

Na uwagę zasługuje zarządzenie nr 590 Komendanta Głównego Policji z 24 października 2004 r. w sprawie metod i form wykonywania zadań przez policjantów w zakresie przeciwdziałania i przestępczości nieletnich. Do obowiązków dzielnicowego należało sporządzanie i aktualizowanie imiennego wykazu nieletnich zagrożonych demoralizacją oraz sprawców czynów karalnych. Ujmuje się w tych zestawieniach osoby używające alkoholu, wagarujące, utrzymujące kontakty z środowiskiem przestępczym. Natomiast funkcjonariusze z komórek

³⁵ Tamże, s. 53–54; L. Kudła, *Bezpieczeństwo w szkole...*, dz. cyt., s. 77.

³⁶ H. Gabryelczyk, *Kamera w walce...*, dz. cyt., s. 59.

³⁷ M. Konieczny, *Posterunki szkolne...*, dz. cyt., s. 100.

³⁸ H. Gabryelczyk, *Kamera w walce...*, dz. cyt., s. 60.

³⁹ D. Kobza, K. Mazurowska, *Monitoring szkół...*, dz. cyt., s. 55.

⁴⁰ I. T. Dziubek, *Koncepcja secured...*, dz. cyt., s. 26.

⁴¹ Tamże, s. 30.

⁴² Tamże, s. 36.

⁴³ Tamże, s. 41.

⁴⁴ Dz.U. z 2003 r., Nr 6, poz. 69.

ds. nieletnich i patologii prowadzą tzw. „karty nieletnich”⁴⁵. Objęci nimi są młodzi ludzie nadużywający alkoholu, notorycznie wagarujący, utrzymujący kontakty przestępcze, zażywający narkotyków i środków uzależniających, uprawiający hazard. Parające się nierządem, a nawet usiłujące się pozbawić życia⁴⁶.

Bezpieczeństwu dzieci i młodzieży szkolnej był poświęcony przyjęty przez Radę Ministrów w 2003 r. „Program Zapobiegania Niedostosowaniu Społecznemu i Przestępczości wśród Dzieci i Młodzieży”, którego realizację zaniechał rząd 12 listopada 2010 r. na wniosek Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Uchwałą z 7 listopada 2006 r., nr 186/2006 r. w sprawie działań administracji rządowej przeciwko przemocy w szkołach i placówkach oświatowych⁴⁷ Rada Ministrów zobowiązała szefów resortów edukacji narodowej, kultury i dziedzictwa narodowego, sprawiedliwości oraz spraw wewnętrznych i administracji do podjęcia niezwłocznych działań w celu dokonania przeglądu oceny i stanu bezpieczeństwa dzieci i młodzieży we wszystkich publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach oświatowych. Kontrolą miał też być objęty sposób sprawowania opieki nad tymi placówkami. Szefowie tych resortów mieli także pomóc szkołom w wypracowaniu właściwych metod współpracy z właściwymi organami w celu eliminacji przemocy i poprawy poziomu bezpieczeństwa uczniów (§ 1.1, pkt. 1, 2). Koordynowanie tych działań powierzono Ministrowi Edukacji Narodowej, który w ciągu 7 dni miał przedstawić rządowi harmonogram działań. Rząd przyjął też projekt nowelizacji ustawy o systemie oświatowym przewidujący wprowadzenie monitoringu wizyjnego do szkół. W celu przeprowadzenia kontroli wojewodowie zostali zobowiązani do powołania zespołów składających się z przedstawicieli: kuratora oświaty, Policji, a w przypadku szkół artystycznych także przedstawiciela Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Ponadto na wniosek wojewodów przedstawicieli do pracy w tych komisjach mieli wytypować prokuratorzy i organy prowadzące szkoły⁴⁸. Niektórzy wojewodowie od razu powołali także wojewódzkie zespoły ds. przeciwdziałania przemocy w szkołach i placówkach⁴⁹. Praca zespołów polegała na spotkaniach z radami pedagogicznymi i uczniami w celu uzyskania informacji o presji i cierpieniu fizycznym i psychicznym uczniów, przestępstwach i wykroczeniach popełnia-

⁴⁵ W latach 1999–2006 r. w pow. Kędzierzyn-Koźle prowadzono od 20 do 34 kart nieletnich. W 1999 r. – 21, 2000 r. – 21, 2001 r. – 20, 2002 r., – 23, 2003 r. – 25, 2004 r. – 32, 2005 r. – 31, 2006 r. – 34. (M. Kordaczuk-Wąs, S. Sosnowski, *Diagnoza potrzeb i możliwości środowiska lokalnego jako podstawa przygotowania programu profilaktycznego zapobiegającego niedostosowaniu społecznemu dzieci i młodzieży*, Szczytno 2008, s. 22).

⁴⁶ Tamże, s. 23.

⁴⁷ Uchwała nr 186/2006 Rady Ministrów z dnia 7 listopada 2006 r. w sprawie działań administracji rządowej przeciw przemocy w szkołach i placówkach oświatowych. Uchwała ta została zmieniona uchwałą nr 200 z 22 listopada 2006 r.

⁴⁸ Np. wojewoda zachodniopomorski zespół taki powołał zarządzeniem nr 566/2006 r. z 15 listopada 2006 r.

⁴⁹ Wojewoda zachodniopomorski zespół taki powołał zarządzeniem nr 564/2006 z 15 listopada 2006 r., a wojewoda lubelski dopiero zarządzeniem 272 z 17 listopada 2006 r.

nych w szkołach, zażywaniu narkotyków. W spotkaniach mogli też uczestniczyć przedstawiciele rad rodziców pedagogzy i psychologowie szkolni.

Zespoły miały też ustalić sposoby stałej współpracy szkół z organami ścigania. W celu wymuszenia poprawy opieki nad bezpieczeństwem dzieci zagrożono, że „niedopełnienie obowiązku prawidłowej opieki pociąga za sobą odpowiedzialność karną” (§ 3.1 ust. 1c). Zbiornicze ustalenia mieli wojewodowie przedstawić Ministrowi Edukacji Narodowej, a ten do 31 stycznia 2007 r. Radzie Ministrów.

Wyniki ustaleń nie zostały podane do publicznej wiadomości, ale np. wojewoda zachodniopomorski zorganizował spotkanie dyrektorów szkół i placówek z terenu województwa z prokuratorami z Prokuratury Apelacyjnej w Szczecinie w związku z niepokojącymi wynikami dokonanych przeglądów⁵⁰.

Dnia 6 marca 2007 r. uchwałą nr 28/2007 r. Rada Ministrów przyjęła program poprawy stanu bezpieczeństwa w szkołach i placówkach „Zero tolerancji dla przemocy w szkole”. Na tej podstawie niektóre szkoły opracowały własne programy „Bezpieczna szkoła”. Ich realizację powierzono szkolnym koordynatorom ds. bezpieczeństwa, pedagogom szkolnym i wytypowanym nauczycielom. Programy te przewidywały działania edukacyjne, profilaktyczne i prewencyjne. Do zespołów tych należało diagnozowanie problemów i monitorowanie zagrożeń, poradnictwo i prowadzenie szkoleń dotyczących postępowania w sytuacjach kryzysowych. Działania te były elementem szkolnego programu wychowawczego i profilaktyki. Przewidywano działania skierowane do potencjalnych ofiar, jak i sprawców. Zespół miał wspierać kontakty szkoły z podmiotami zewnętrznymi zajmującymi się sprawami bezpieczeństwa młodzieży⁵¹. W niektórych dokumentach i opracowaniach błędnie stwierdza się, że uchwała nr 186/2006 r. przewidywała powołanie w każdej szkole koordynatora ds. bezpieczeństwa, tymczasem w dokumencie tym nie ma takiego stwierdzenia. Pojawił się on dopiero w późniejszych dokumentach i faktycznie stanowiska takie tworzone w szkołach w pierwszej połowie 2007 r., a Krakowska Akademia im. Frycza Modrzewskiego utworzyła nawet studia podyplomowe dla szkolnych koordynatorów ds. bezpieczeństwa. Z niezrozumiałych powodów w programie tych studiów przewidywano współpracę z Państwową Strażą Pożarną i strażą miejską, a pominięto Policję. Program ten spotkał się z gwałtownym protestem części młodzieży szkolnej. przeciwko niemu 27 listopada 2006 r. protestowało około 200 uczniów szkół ponadpodstawowych w Bydgoszczy i około 100 uczniów szkół ponadpodstawowych w Kielcach⁵².

Poprawa bezpieczeństwa placówek szkolnych nie została natomiast uwzględniona w przyjętej przez Radę Ministrów 26 listopada 2006 r. „Strategii Rozwoju

⁵⁰ Protokół z kontroli problemowej przeprowadzonej w Wydziale Polityki Społecznej Zachodniopomorskiego Urzędu Wojewódzkiego w Szczecinie, ul. wały Chrobrego 4, w dniach od 29 czerwca do 9 lipca 2007 r.

⁵¹ Np. Program Szkolnego Zespołu do Spraw Bezpieczeństwa „Bezpieczna Szkoła” Zespołu Szkół Technicznych w Mielcu z 2008 roku.

⁵² *Akcie protestacyjne w Polsce w latach 2005–2006. Informator*, Warszawa 2007, s. 112, 148.

Kraju” ani w „Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej”, zatwierdzonej przez Prezydenta RP 13 listopada 2007 roku. Problematyka szeroko rozumianego bezpieczeństwa i zapobiegania sytuacjom kryzysowym na terenie placówek znalazła się natomiast w wielu innych, przyjętych w ostatnich latach, rządowych dokumentach.

W przyjętym przez Radę Ministrów 19 kwietnia 2005 r. „Krajowym Programie Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego 2005–2007–2013 GAMBIT 2005” przewidziano konieczność systemowego szkolenia nauczycieli koordynujących wychowanie komunikacyjne w szkołach podstawowych i gimnazjach. Wskazano na konieczność zmiany zasad nadzoru nad dowożeniem dzieci do szkół.

Bezpieczeństwo w szkołach i placówkach oświatowych uwzględniono w „Krajowym Programie Przeciwdziałania Narkomanii na lata 2011–2016” oraz „Narodowym Programie Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych na lata 2011–2015”. W przyjętym przez Radę Ministrów 25 września 2006 r. „Krajowym Programie Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie” wskazano na konieczność wprowadzenia do programów szkolnych kształcenia ogólnego treści uświadamiających młodzieży zagrożenia wynikające z przemocy w rodzinie.

Na wniosek Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji 12 listopada 2010 r. Rada Ministrów podjęła decyzję o zaniechaniu dalszej realizacji „Programu Zapobiegania Niedostosowaniu Społecznemu i Przemocy wśród Dzieci i Młodzieży”, w ramach którego opracowano „Procedury postępowania nauczycieli i metod współpracy szkół z Policją w sytuacjach zagrożenia dzieci oraz młodzieży przestępczością i demoralizacją”. W to miejsce przyjęto nowy „Program Zapobiegania Niedostosowaniu Społecznemu i Przemocy wśród Dzieci i Młodzieży na lata 2004–2014”.

Najważniejszy jest jednak rządowy program „Bezpieczna i Przyjazna Szkoła” na lata 2008–2013, przyjęty przez Radę Ministrów 19 sierpnia 2008 roku. Zastąpił poprzedni program przyjęty uchwałą nr 28/2007 z 6 marca 2007 r. program poprawy stanu bezpieczeństwa w szkołach i placówkach „Zero tolerancji dla przemocy w szkole”. Na uwagę zasługuje rezygnacja z tego programu przez koalicję PO-PSL, przy kontynuowaniu innego pisowskiego programu „Razem bezpiecznie”. Według uzasadnienia do programu „Bezpieczna i Przyjazna Szkoła”, wcześniejsze rozwiązania „nie wyeliminowały z rzeczywistości szkolnej zachowań problemowych dzieci i młodzieży”. Dalej stwierdzono, że program „Zero tolerancji dla przemocy w szkole” został „skonstruowany na potrzeby chwili, pod wpływem tragicznego i bardzo poruszającego wydarzenia w jednym z gimnazjów”. Następnie stwierdza się, że: „Nie dokonana została diagnoza, nie przeprowadzono analizy przyczyn i nie wyciągnięto wniosków. Podobnie nie zostały wyciągnięte wnioski z realizowanego z dużym nakładem sił i środków przeglądu stanu bezpieczeństwa w szkołach i placówkach”. Dalej zarzucono autorom tego programu nie przeprowadzenie debaty ze środowiskami oświatowymi na temat przyczyn i skali zagrożeń. Podobne zarzuty można by postawić także innym programom różnych rządów. Na pewno zbyt surowy jest zarzut, że ten program nie wyeliminował przemocy. Najważniejsze w uzasadnieniu jednak

jest wskazanie na restrykcyjny charakter programu „Zero tolerancji dla przemocy w szkole”, bez uwzględnienia etiologii zjawiska⁵³.

W 2013 r. kolejny raz, podobnie jak w roku poprzednim przeznaczono na ten cel 6 mln zł. Celem programu „Bezpieczna i Przyjazna Szkoła” jest poprawa stanu bezpieczeństwa w szkołach i placówkach oświatowych poprzez polepszenie relacji interpersonalnych i klimatu społecznego w szkole. Temu samemu celowi ma służyć zwiększenie wpływu rodziców na życie szkoły, zwiększenie umiejętności wychowawczych dyrektorów szkół i nauczycieli oraz zwiększenie kompetencji społecznych uczniów. Zagadnienia bezpieczeństwa wpisano też do programów nauczania poszczególnych przedmiotów. Zobligowano szkoły do realizacji programów profilaktycznych z zakresu agresji i przemocy w czasie przewidzianym na zajęcia wychowawcze oraz z edukacji społecznej, historii i społeczeństwa, przyrody, wychowania do życia w rodzinie, wiedzy o społeczeństwie i kulturze, edukacji dla bezpieczeństwa i etyki.

Od trzech lat Fundacja „Państwo Obywatelskie” realizuje ogólnopolski konkurs pod hasłem „Bezpieczna Szkoła – Bezpieczny Uczeń”, którego celem jest kształtowanie świadomości, uwrażliwianie i aktywizacja uczniów na rzecz bezpieczeństwa w szkole. Z przeprowadzonej przez fundację w 2012 r. analizy ankiet dotyczących procedury zapobiegania przemocy w rodzinie „Niebieskich Kart” wynika, że prawie 60% ankietowanych szkół miało swoich przedstawicieli w gminnych lub dzielnicowych komisjach interdyscyplinarnych, w ponad 70% szkół przynajmniej jeden nauczyciel uczestniczył w szkoleniu dotyczącym „Niebieskiej Karty”. Z badań ankietowych wynika także zainteresowanie nauczycieli problemem przemocy domowej, której ofiarami padają uczniowie. Najczęściej tego typu przypadki zgłaszano ośrodkom pomocy społecznej, kuratorom sądowym i Policji. Rzadziej prokuraturze. Sporadycznie szkoły same próbowały rozwiązać ten problem. Wyższą efektywnością wykazywały się w ujawnianiu takich przypadków szkoły miejskie, dysponujące na ogół wyżej wykwalifikowanymi pedagogami.

Z badań wynika, że mimo wejścia w życie w październiku 2011 r. rozporządzenia Rady Ministrów obejmującego szkoły funkcjonowaniem „Niebieskiej Karty”, wśród kadry dydaktycznej istnieje duża rezerwa w stosunku do przyjętych w niej procedur. Z relacji ankietowanych wynika, że dla części nauczycieli zawarte w „Niebieskiej Karcie” pytania są niejasne. Brak też wiary w skuteczność przewidzianych w nich procedur i brak wiary, że instytucje państwa ochronią ofiarę przemocy. Czasem pojawiała się nawet obawa, że uruchomienie procedury „Niebieskiej Karty” może pogorszyć sytuację ofiary⁵⁴.

Minister Edukacji Narodowej ogłosił rok szkolny 2012/2013 „Rokiem Bezpiecznej Szkoły”, tym samym bezpieczeństwo zostało wpisane do priorytetów polityki oświatowej państwa, zmuszając tym samym dyrektorów szkół do

⁵³ Uzasadnienie rządowego programu na lata 2008–2013 „Bezpieczna i przyjazna szkoła”, Warszawa, sierpień 2008.

⁵⁴ Bezpieczna szkoła 2012 – analiza ankiet dotyczących procedury zapobiegania przemocy w rodzinie „Niebieskie Karty”, s. 1–3.

zwracania szczególnej uwagi na ten aspekt funkcjonowania zarządzanych przez nich placówek.

Program obchodów przewiduje m.in. przeprowadzenie takich akcji, jak „Ja i Ty – bezpieczni w szkole”. Celem programu jest pobudzenie środowisk związanych ze szkołą do aktywności na rzecz szeroko rozumianego bezpieczeństwa, przeciwdziałania zjawiskom negatywnym, takim jak zachowania aspołeczne. Program adresowany jest do szkół, ale jego uczestnikami mogą być także rodzice, instytucje publiczne, organizacja pozarządowe. W ramach akcji opracowywana jest mapa obszarów bezpieczeństwa w szkole.

Szczególne znaczenia ma przyjęty 18 grudnia 2006 r. przez Radę Ministrów „Rządowy program ograniczenia przestępczości i zachowań antyspołecznych »Razem Bezpieczniej«. Program ten, koordynowany przez resort spraw wewnętrznych, jest na szczeblu centralnym współkoordynowany przez Ministerstwo Edukacji Narodowej. Jednym z sześciu najważniejszych obszarów działania tego programu jest bezpieczeństwo w szkole.

W programie tym wskazuje się na następujące zagrożenia występujące w szkole:

- Przystępstwa i wykroczenia popełniane na terenie szkoły i w jej bezpośrednim sąsiedztwie.
- Łatwy dostęp do alkoholu i narkotyków w środowisku szkolnym.
- Niewłaściwa reakcja społeczna na przejawy zjawisk patologicznych w otoczeniu szkolnym.
- Niezadawalający poziom współpracy osób i instytucji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo w środowisku szkolnym, w tym zwłaszcza dyrektora, nauczycieli, uczniów, rodziców, Policji. Sytuacja ta utrudnia identyfikację problemów i otwarte, rzetelne rozwiązywanie problemów.
- Tolerowanie zjawisk patologicznych.

W programie „Razem Bezpieczniej” przewidziano bardzo rozbudowany katalog zadań w celu zapewnienia bezpieczeństwa w szkołach, chociaż ich kolejność i kompletność budzi pewne zastrzeżenia. Trafnie wskazano, że działania te należy rozpocząć od analizy i identyfikacji ogólnych problemów bezpieczeństwa szkolnego występujących w poszczególnych placówkach. Zadanie to powierzono grupom szkolnym składającym się z członków dyrekcji, przedstawicieli nauczycieli, rodziców, Policji i straży gminnej (miejskiej)⁵⁵. Ta sama grupa ma wypracować szkolny program bezpieczeństwa. W zespole tym zabrakło przedstawicieli organu założycielskiego szkoły. Zasugerowano także inicjowanie i prowadzenie badań dotyczących bezpieczeństwa szkolnego, jak np. przeprowadzone w maju 2005 r. w Warszawie badania sondażowe nt. „Opinia uczniów, nauczycieli oraz rodziców na temat bezpieczeństwa w szkole”.

Kolejnym zadaniem było zbudowanie skutecznych i podlegających ocenie mechanizmów współpracy władz szkolnych, rodziców, uczniów, Policji i straży gminnych (miejskich) w zakresie bezpieczeństwa w placówkach szkolnych.

⁵⁵ W dokumencie z nieznanymi bliżej powodów mowa tylko o straży miejskiej.

Wbrew powszechnie przyjętej opinii, według oficjalnych policyjnych dokumentów zapewnienie bezpieczeństwa w placówkach oświatowych nie należy do zadań Policji⁵⁶. Na szczęście nie znajduje to potwierdzenia w innych dokumentach. Na przykład zwiększenie skuteczności ochrony szkół powierzono Policji i strażom gminnym (miejskim). Zadanie to miały realizować obie formacje poprzez koordynację służby patrolowej w okolicy szkół. Wpisywanie tego zadania do programu nie wydaje się celowe, ponieważ obowiązek taki wynika z innych przepisów. Nie wskazano natomiast, na kim ciążyć ma obowiązek realizowania zadania polegającego na „patrolach szkolnych, posterunkach w rejonach i placówkach najbardziej zagrożonych”. W zależności od rodzaju szkoły (publiczna lub prywatna) różny będzie organ, na którym będzie ciążył obowiązek założenia monitoringu wizyjnego przy wejściach do szkół. Prawdopodobnie na dyrekcji ciąży obowiązek konsekwentnego reagowania na zjawiska patologiczne w szkole i budowanie przekonania, że nie będą one tolerowane. Zbyt ogólnie brzmi zadanie „ograniczenia dostępu do alkoholu i narkotyków w środowisku szkolnym” tym bardziej, że jest to naturalne zadanie administracji szkolnej. Nie wskazano, na kim ciąży obowiązek systematycznego kontrolowania pod względem bezpieczeństwa szkół i ich okolic, w szczególności dróg do i ze szkoły. Jako właściwą należy tu wskazać Policję, a pod względem oznakowania i inżynierii dróg także zarząd dróg.

Interesująco brzmi obowiązek edukacji dla bezpieczeństwa, w tym także edukacji medycznej. I tu także nie wskazano podmiotów właściwych do realizacji tego zadania. Gdyby zadanie to miało być realizowane w postaci dodatkowych zajęć, to konieczne byłoby zabezpieczenie na ten cel środków finansowych w budżecie szkoły przez samorząd terytorialny. Podobnie należy ocenić zadanie polegające na podwyższeniu wśród pielęgniarek środowiska nauczania i wychowania wiedzy na temat symptomów przemocy oraz upowszechnieniu w szkołach programów profilaktycznych zmierzających do wyeliminowania agresji wśród młodzieży oraz używania przez nią substancji psychotropowych. Podobnie enigmatyczne jest zadanie polegające na usprawnieniu systemu prawnego i stworzeniu prawnych gwarancji ochrony dzieci i młodzieży. Nie wiadomo, czy autorzy programu mieli tu na myśli prawo powszechnie obowiązujące, przepisy prawa miejscowego, czy tylko jakieś wewnętrzne regulacje szkolne. Nazbyt optymistycznie i w kolizji z wolnością skomercjalizowanych mediów brzmi też obowiązek wykorzystania ich do promowania prospołecznych wzorów zachowań.

W praktyce program ten jest realizowany przez poszczególne szkoły w oparciu o własne pomysły. Na pochwałę zasługują takie pomysły, jak organizowanie konkursów pod hasłem „Bezpieczna szkoła” z tym, że znowu nie wskazano, kto miałby to robić. Najbardziej naturalnym autorem takich działań wydają się być resorty edukacji narodowej i spraw wewnętrznych.

⁵⁶ Informacja dotycząca stanu zagrożenia przestępczością na terenie placówek oświatowych i wychowawczych (szkół podstawowych i gimnazjów, szkół średnich i zawodowych, internatów i burs szkolnych) w 2011 roku, Biuro Prewencji Komendy Głównej Policji, Warszawa 2012.

Innym przykładem lokalnej inicjatywy jest podjęty w 2004 r. przez Policję woj. zachodniopomorskiego, adresowany do dwóch kategorii wiekowych (uczniów szkół podstawowych i gimnazjów), program profilaktyczny „Namaluj i wyśpiewaj swój bezpieczny świat”. Konkurs odbywał się w sześciu kategoriach: rysunek, wiersz, opowiadanie, komiks, gra planszowa i scenka artystyczna. Regulamin przewidywał cztery etapy eliminacji: szkolne, powiatowe, okręgowe i wojewódzkie. Pomysły finalistów wykorzystano do realizacji filmu prewencyjnego dotyczącego uzależnień i przemocy. W filmie tym wystąpili autorzy najciekawszych pomysłów⁵⁷.

W 2006 r. Komenda Wojewódzka Policji w Szczecinie razem z Urzędem Marszałkowskim zainicjowała partnerski program „Wspólnie przeciw uzależnieniom i przemocy”. Celem pierwszej edycji, noszącej hasło „Profilaktyka oczami młodzieży” było zbadanie oczekiwań adresatów tych działań, a przede wszystkim dążono do ustalenia, czego uczniowie oczekują od profilaktyki. Innym celem było wybranie najlepszego środka przekazu. Zadaniem uczestników konkursu było zrealizowanie krótkiego materiału filmowego, poddającego surowej krytyce negatywne i groźne w skutkach dla młodzieży zachowania. Powstałe filmy dotyczyły używania narkotyków, alkoholu i palenia tytoniu, przemocy rówieśniczej, bezpieczeństwa ruchu drogowego. Inne materiały poświęcone były zagrożeniom czyhającym na młodzież w szkole. Realizowano je za pomocą szkolnych kamer, komputerów i telefonów komórkowych. Uczestnikom konkursu pomagali ich opiekunowie i policjanci. Publiczny pokaz filmów na dużym ekranie odbył się podczas finału w kinie. Laureaci dostawali symboliczne Oscary i nagrody rzeczowe⁵⁸.

W ramach zapobiegania przestępczości policja realizuje program „Patrol szkolny”, polegający na systematycznej kontroli okolicy szkół i interweniowaniu w razie zakłócenia porządku publicznego. Uczestniczący w nim policjanci mają także wymieniać informacje z władzami szkolnymi na temat zdiagnozowanych zagrożeń. Policja przyznaje, że patrole te mają także za zadanie „ukazanie wizerunku policjanta w mundurze jako tego, który pomaga, nie tylko surowo egzekwuje przepisy prawa”⁵⁹.

Na uwagę zasługują programy realizowane w Szczytnie. W Szkole Podstawowej nr 2 im. Wojciecha Kętrzyńskiego adresowany był on do uczniów klas I-III. Realizowany był w formie warsztatów. Ich celem było wyrobienie wśród uczniów umiejętności radzenia sobie z negatywnymi emocjami, eliminowanie fizycznej i psychicznej przemocy oraz uświadamianie dzieciom negatywnych

⁵⁷ *Namaluj i wyśpiewaj*, „Nasza Policja” 2007, nr 1, s. 7.

⁵⁸ *Profilaktyka oczami młodzieży*, „Nasza Policja” 2008, nr 2, s. 15.

⁵⁹ Wytłuszczenie tego zadania wskazuje na przywiązywanie w Komendzie Głównej Policji szczególnej wagi do tego zadania. Jest to jeden z przykładów nadmiernego zwracania uwagi na kwestie wizerunkowe w Policji. (Informacja dotycząca stanu zagrożenia przestępczością na terenie placówek oświatowych i wychowawczych (szkół podstawowych i gimnazjów, szkół średnich i zawodowych, internatów i burs szkolnych) w 2011 roku, Biuro Prewencji Komendy Głównej Policji, Warszawa 2012, s. 9).

konsekwencji agresji. Koncepcja ta składa się z siedmiu bloków tematycznych realizowanych poza programem szkolnym. Przewiduje stosowanie takich form, jak: pantomima, drama, ćwiczenia relaksacyjne i oddechowe⁶⁰.

Odmienny, autorski program pt. „Wychowanie przeciwko przemocy, czyli krótki kurs radzenia sobie z przemocą” obliczony jest na pięć jednostek lekcyjnych. Program realizowano w szkole Podstawowej nr 6 im. Orła Białego. Jednym z jego efektów było wspólne opracowanie „Klasowego kodeksu zasad przeciwko przemocy”. Dla starszych klas przygotowano program pt. „Cała szkoła przeciwko przemocy”. Ponadto przewidziano pogadanki dla rodziców na temat „Przemoc w rodzinie a rozwój dziecka”, wygłaszane w czasie wywiadówek⁶¹. W Gimnazjum nr 1 im. Henryka Sienkiewicza zrealizowano autorski program dotyczący trudności młodzieży powodowanych presją grup rówieśniczych, głównie tzw. blokiersów⁶². W Gimnazjum nr 2 im. Polskich Olimpijczyków zrealizowano program profilaktyczny „Agresji powiedz: STOP!”. I tym razem rozpoczęto od badań ankietowych wśród losowo wybranych 103 uczniów. Ustalono, że aż 75% twierdziło, że zetknęło się z przemocą, w tym 39% wskazało na szkołę jako miejsce, gdzie do niej dochodzi. 39% wskazało na telewizję, 18% – gry komputerowe, a 4% na dom⁶³. Według podobnych badań, przeprowadzonych w Zespole Szkół nr 1 im. Stanisława Staszica, z agresją i przemocą w szkole spotkało się 64% uczniów, ale tylko 21% spośród nich szukało pomocy u kompetentnych osób, a 79% samodzielnie próbowało uporać się z zaistniałą sytuacją⁶⁴.

Z przeprowadzonych badań wynika, że wśród 891 internautów w wieku 12–17 lat w 2007 r. ponad połowa doznała różnych form przemocy internetowej. Najwięcej – 47% było wulgarnych wyzwisk, 21% – ośmieszenia, poniżenia i upokorzenia, 16% – to straszenie i szantażowanie. Dlatego na uwagę zasługuje program zrealizowany w Szkole Podstawowej nr 3 im. Marii Skłodowskiej-Curie w Szczytnie według projektu Fundacji Dzieci Niczyje i firmy Microsoft. Miał on na celu ochronę dzieci przed zagrożeniami czyhającymi na nie w Internecie. Uwzględniono w nim m.in. bardzo ważny problem przemocy rówieśniczej przy użyciu telefonu komórkowego. Działania te wpisują się w program Komisji Europejskiej „Safer Internet Plus”⁶⁵.

W Zespole Szkół nr 1 im. Stanisława Staszica w Szczytnie policjanci przeprowadzili z uczniami zajęcia poświęcone odpowiedzialności za naruszenie prawa. Podobne zajęcia przeprowadzili dla nauczycieli⁶⁶.

Do sporządzania strategii antykryzysowej placówki szkolnej konieczne jest dokonanie diagnozy zagrożeń. Pomocne tu będą doświadczenia i zasady podczas sporządzania diagnozy sytuacji kryminalnej. Do sporządzania szkolnej

⁶⁰ T. Łachacz, *Programy i działania...*, dz. cyt., s. 197–198.

⁶¹ Tamże, s. 198–199.

⁶² Tamże, s. 202–203.

⁶³ Tamże, s. 204–205.

⁶⁴ Tamże, s. 207–208.

⁶⁵ Tamże, s. 201–202.

⁶⁶ T. Łachacz, *Programy i działania...*, dz. cyt., s. 208–209.

diagnozy należy uwzględnić kulturę szkolną. Do tego celu będą przydatne ustalenia poczynione podczas obserwacji danej placówki. Na tak rozumianą kulturę składa się stan utrzymania obiektu, czystość, zachowanie się uczniów w czasie wolnym i na zajęciach. Język, jakim komunikują się ze sobą oraz jaki służy do komunikacji na linii nauczyciel – uczeń, w tym wzajemny szacunek. Nie można pominąć komunikacji dyrekcji z gremiem pedagogicznym, w końcu relacje uczniów z personelem pomocniczym, do którego zaliczymy np. woźnych, sprzątaczkę, pracowników kuchni itp. Cennych informacji dostarczą metody rozwiązywania problemów. Ważny jest klimat panujący w szkole, poziom integracji z nią uczniów i nauczycieli. O kulturze szkoły świadczą jej relacje z otoczeniem, do którego należy zaliczyć rodziców, opiekunów, byłych wychowanków. Ważnych sygnałów może dostarczyć poziom frekwencji rodziców na zebraniach szkolnych, system nagradzania za wyniki szkolne, kronika zdarzeń szkolnych, pozwalająca na podstawie dynamiki i struktury określenia liczby niewłaściwych zachowań się uczniów wymagających interwencji pedagogicznej. Na tej podstawie można badać także efekty realizowanych programów⁶⁷.

W czasie sporządzania diagnozy uwzględnia się poziom respektowania prawa szkolnego, w tym m.in. nieusprawiedliwiona absencja, palenie na terenie szkoły tytoniu, spożywanie alkoholu, posiadanie narkotyków lub dopalaczy. Ważną rolę odgrywają szkolne programy wychowawcze i programy profilaktyki, w których uwzględniono zadania służące zapewnieniu bezpieczeństwa i opieki uczniom i wychowankom. Programy te opracowywane są z reguły przez tzw. nauczycieli-liderów Rady Pedagogicznej. Dzięki nim, według doświadczonego nauczyciela, „szkoły posiadają teczki, segregatory, płyty, filmy, plany, regulaminy. Jednym słowem – mają się czym wykazać np. podczas kontroli czy też wizytacji. Ale z tych zapisanych stron nie da się wyczytać, ani wyczuć, jaki klimat panuje w danej szkole, czy placówce”⁶⁸.

Bardzo ważne jest zapoznanie wszystkich uczniów z obowiązującymi w szkole przepisami i zasadami postępowania. Ponadto systematycznie należy je uczniom przypominać i uświadamiać konieczność ich przestrzegania. Każdy uczeń musi mieć świadomość, że niestosowanie się do tych zasad powoduje konsekwencje i sankcje. Wymaga to wprowadzenia do szkoły elementów edukacji prawnej. Z doświadczeń sędziów ds. nieletnich wynika, że część młodocianych dopiero w czasie postępowania przygotowawczego dowiaduje się, że popełniony przez nich czyn jest przestępstwem, za który grozi odpowiedzialność karna⁶⁹.

Interesujących danych dostarczają badania przeprowadzone w pow. Kędzierzyn-Koźle. Pedagogzy szkół podstawowych z miasta najczęściej współpracują

⁶⁷ Tamże, s. 199.

⁶⁸ E. Skrzypek, *Bezpieczeństwo uczniów jako element funkcji opiekuńczo-wychowawczej współczesnej szkoły*, [w:] A. Osierda (red.), *Bezpieczeństwo lokalne. Zagrożenia, integracja, strategia działania*, Bielsko-Biała 2008, s. 139; M. Kordaczuk-Wąs, S. Sosnowski, *Diagnoza potrzeb i możliwości środowiska lokalnego jako podstawa przygotowania programu profilaktycznego zapobiegającego niedostosowaniu społecznemu dzieci i młodzieży*, Szczytno 2008, s. 21–29.

⁶⁹ E. Skrzypek, *Bezpieczeństwo uczniów...*, dz. cyt., s. 140.

z nauczycielami i wychowawcami, rodzicami i kuratorami. Lista tych instytucji obejmuje aż 15 pozycji. Są to: Policja, sąd, kuratorzy, Publiczna Poradnia Pedagogiczno-Psychologiczna, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej, Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, świetlica socjoterapeutyczna „Arka”, stowarzyszenia „Familia” i „Brzdąc”, Poradnia Zdrowia Psychicznego, punkt konsultacyjny dla ofiar przemocy domowej, Rodzinny Ośrodek Diagnostyczno-Konsultacyjny, Wydział Oświaty Urzędu Miasta, Caritas, rada osiedla i Polski Czerwony Krzyż.

Nauczyciele szkół wiejskich współpracują z innymi nauczycielami i wychowawcami, rodzicami i innymi pedagogami. Z instytucjami: Publiczną Poradnią Psychologiczno-Pedagogiczną, gminnym ośrodkiem pomocy społecznej, Policją i urzędem gminy. Rządziej nauczyciele szkół miejskich współpracują z pracownikami socjalnymi, innymi pedagogami i psychologami. Na wsi rządziej współpracują z pracownikami socjalnymi i policjantami. W mieście najrządziej współpracują z policjantami, a na wsi z psychologami i kuratorami⁷⁰.

Pedagodzy miejskich gimnazjów najczęściej współpracują z nauczycielami, wychowawcami, rodzicami i psychologami. Rządziej z innymi pedagogami, kuratorami i pracownikami socjalnymi. Najrządziej z policjantami i terapeutami. Najrządziej z policjantami, terapeutami i innymi nauczycielami. Wśród instytucji z którymi pedagodzy gimnazjalni współpracują wymienia się: sąd, Policję, Publiczną Poradnię Psychologiczno-Pedagogiczną, Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, Środowiskowy Hufiec Pracy, Poradnię Zdrowia Psychicznego, starostwo powiatowe, urząd miejski i Stowarzyszenie Profesjonalistów „Familia”⁷¹.

Natomiast pedagodzy ze szkół wiejskich najczęściej współpracują z nauczycielami, wychowawcami, rodzicami i innymi pedagogami. Rządziej z psychologami i policjantami, a najrządziej z kuratorami⁷².

Podejmowane działania nie mogą się ograniczać do likwidowania istniejących, często doraźnych zagrożeń dla bezpieczeństwa w szkole, ale muszą polegać także na prognozowaniu nowych, wykrywaniu ich symptomów i zapobieganiu im. Wymaga to stałego monitorowania sytuacji, gromadzenia danych o szkole i jej otoczeniu. Konieczne jest przygotowanie uczniów do zachowania się w nowych sytuacjach⁷³.

⁷⁰ M. Kordaczuk-Wąs, S. Sosnowski, *Diagnoza potrzeb...*, dz. cyt., s. 34–35.

⁷¹ Tamże, s. 40.

⁷² Tamże, s. 39.

⁷³ J. Ziarko, *Zarządzanie wiedzą...*, dz. cyt., s. 23–24.